

Inget samråd med bönderna när bolaget kom till byn

Ett hot mot ökad livsmedelssäkerhet är att småbönder förlorar sin mark och blir lönearbetare för storbolag som investerar i monokulturer samt mer eller mindre lagligt utvidgar sina gränser. Så sker i Moçambique där svenska kyrkan via en stiftelse har ekonomiska intressen i skogsnäringen.

MOÇAMBIQUE ÄR I BEHOV AV INVESTERINGAR. Gärna på landsbygden där nästan 80 procent av befolkningen lever i fattigdom. I den största till ytan men minst befolkningstäta provinsen Niassa har på senare år utländska bolag investerat i skogsbruk. Tusentals människor har fått jobb och regelbunden lön för första gången i livet. Men allt som glimmar är inte guld och kritiker hävdar att skogsinvesteringarna inte alls främjar utveckling.

Ett av de fyra utländska företagen är *Global Solidarity Forest Fund*, GSFF, en svenskbaserad stiftelse med kommersiella intressen i skogssektorn i södra Afrika. Finansieringen kommer huvudsakligen från svenska och norska kyrkor, i Sverige är Västerås stift en av initiativtagarna. Dessutom har pensionsfonden för statsanställda i Holland, ABP, satsat 66 miljoner US dollar sedan 2007. På GSFF:s hemsida betonas stiftelsens starka etiska och socioekonomiska profil som genomsyrar de fem pågående projekten, varav fyra i de moçambikiska provinserna Niassa och Zambezia samt ett femte i Angola.

Störst är Chikweti i Niassa som har fem år på nacken. Totalt

ska 140 000 hektar planteras med olika barrträd samt eukalyptus. Luftfuktighet och höjdläge avgör vilka sorter som är bäst lämpade.

– Plantorna i Niassa måste tåla en torrperiod på sex månader utan bevattning och därefter en period med häftiga regn. Vi försökte först med svenska och sydafrikanska fröer som misslyckades totalt. Nu hämtar vi trädsorter från Latinamerika som har ett liknande klimat, säger Åsa Tham som är direktör för Chikweti i provinshuvudstaden Lichinga.

MED FLER ÄN 2 000 ANSTÄLLDA ÄR FÖRETAGET störst privat arbetsgivare i provinsen. De flesta är moçambikier men några skogsspecialister är plockade utifrån, främst från Latinamerika men också några svenskar. 26-åriga Hampus Hamilton är relativt nyexaminerad jägmästare och har jobbat för Chikweti i drygt ett år.

Den mest hektiska perioden för honom är nu under regnsäsong eftersom trädplantorna måste i jord innan regnen upphör. Hampus kör ut med cirka 26 000 plantor om dagen till de

Hampus Hamilton som har jobbat för Chikweti i drygt ett år är relativt nyexaminerad jägmästare.

Foto: Johan Sävström

En planterare får 400 kronor i månaden på det första tremånaderskontraktet. Foto: Johan Sävström

olika planteringsområdena. Varje lass han tar från företagets plantskola kvitteras vid grinden, senare även ute på planteringen och till sist när han kommer tillbaka med de tomma lådorna.

– Delvis är det en kontroll så att inga plantor försvinner. Men det är också för att vi ska veta hur vi ligger till med planteringen, säger Hampus Hamilton.

HUNDRA PLANTERADE TRÄD PER DAG och person är Chikwetis målsättning. Där en bulldozer redan grävt hål borde det tredubbla hinnas med. Men det är långt ifrån verkligheten, påpekar Hampus, somliga planterar bara fem plantor om dagen. Allt hänger på hur väl förmännen lyckas motivera manskapet.

Lönearbete är ett nytt fenomen för de allra flesta som jobbar för Chikweti. Från att tidigare endast skött sin egna *machamba* (så kallas odlad jordbruksmark i Moçambique) till att jobba för någon annan, är ett stort steg.

– Det är så klart en stor omställning som även vi lider av.

Arbetarna har svårt att passa tider till exempel. Det är också svårt att förklara att deras anställning är beroende av att det går bra för företaget, säger Hampus.

Fast månadslön innebär dessutom att det inte finns något incitament till att plantera snabbare. Tidigare betalade Chikweti löner efter ackord, men övergav detta då tusentals plantor försvann ner i floden.

– För tillfället undersöker vi möjligheten till någon sorts gruppäckord som förhoppningsvis gynnar såväl anställda som företag, säger Åsa Tham.

En planterare får 400 kronor i månaden på det första tremånaderskontraktet, bedöms han eller hon som duktig ger Chikweti ett ettårskontrakt med hundra kronor mer i månaden. De allra bästa har chans att bli förmän och får då knappt en tusenlapp i månadslön.

Anställda med agronomexamen eller liknande kan räkna med en lön på cirka 5 300 kronor. Hampus Hamilton och de andra utlänningsarna tjänar 3 500 US dollar plus boende och försäkringar.

– TYVÄRR BETYDER DIPLOM ALLT HÄR. Vi har förmän som jobbar bättre än de med examen men som ändå tjänar fem gånger mindre. Så är systemet i Moçambique, säger Hampus.

Ifjol avled en arbetare i sviter efter ett ormbett. Numera står Chikweti för stövlar åt all personal på fältet.

– Vi fick iväg honom snabbt till sjukhuset. Fast sjukhuset i Lichinga är ingen hit. Två andra arbetare som åkte dit för att dra ut tänder kom aldrig tillbaka. De fick inflammation och dog. Numera låter vi en släkting vaka över den anställda på sjukhuset, säger Hampus.

Skulle någon av de anställda med utlandskontrakt drabbas av sjukdom eller olycka, flygs de ut till Malawi. Efter regnsäsongens slut går arbetet in i en fas av omvårdnad, att rensa bort ogräs som stjälar näring från plantorna. Brandbevakning är också en viktig uppgift. Tar det fjutt när allt är torrt som fnöske och vinden ligger på kan otaliga hektar skog försvinna upp i rök i ett enda nafs. Brandvakter sitter därför i utsiktstorn runt om planteringarna dygnet om under torrsäsong.

– Många bränder är anlagda av bönder som röjer upp en ny *machamba*. Eller så jagar de villebråd med hjälp av elden. För att motverka detta delar vi ut bonusar till de byar där det inte brinner, säger Hampus Hamilton.

DET FINNS KRITIK OCH MISSNÖJE mot Chikweti och de andra skogsbolagen av flera orsaker. Miljöorganisationen Roads, *Rede de Organizações para o Ambiente e Desenvolvimento Sus-*

tentável, har uppmärksammat att skogsbränder blivit vanligare och främst på de platser där företag och lokalbefolkning hamnat i konflikt.

– Skogsbolagen vägrar dock inse att det är människors missnöje med företagen som tänder brasorna, säger Virgilio Benesse på Roads.

Roads är också bekymrade över att bolagen hugger ner gammal naturskog. Ädelträ och fruktträd ersätts med gran eller eukalyptus. För människor på landsbygden är fruktträden enda chansen till vitamintillskott i den annars ensidiga kosten.

ÄDELTRÄ OCH FRUKTRÄD ERSÄTTS MED GRAN eller eukalyptus. Virgilio Benesse påpekar dessutom att forskning visar att eukalyptusträd för med sig förändringar i floran, att träden utarmar jorden på näring så att all annan växtlighet dör. På lång sikt kan det få allvarliga konsekvenser i Niassa som idag bedöms som landets mest bördiga provins.

Även den nationella bonderörelsen UNAC, *União Nacional de Camponeses*, är kritiska till skogsbolagens framfart och befarrar att livsmedelssäkerheten äventyras i framtiden.

– Det sägs att bönderna fortsätter att odla även när de fått anställning. Men långt ifrån alla gör det, och flera förlorade sin jord till företagets planteringar. Lönen blir då livsavgörande och när korttidsanställningen tar slut har de inget att äta, säger Julião Pessego på UNAC.

Åsa Tham är direktör för Chikweti.

Foto: Johan Sävström

Han anser att det råder stor förvirring kring anställningskontrakten. Inte nödvändigtvis för att bolagen lurar, utan troligare på grund av att utbildningsnivån är så pass låg att människor har svårt att förstå det finstilla i kontrakten. En person tror han får fast anställning men har i själva verket skrivit under ett korttidskontrakt. Eller så blir folk lurade av sina traditionella ledare, de så kallade *regulos*.

– Allt kan inte skyllas på de utländska företagen. Jag känner till flera fall där regulos gjort upp med bolagen om markrättigheter utan att samråda med befolkningen. Sen är det regulos egna släktingar som får jobb på planteringen, menar Pessego.

Licole Macamula är regulo för en by en halvtimmas bilfärd från Lichinga. Han vill inte kännas vid anklagelser om att traditionella ledare träffar överenskommelser som gynnar egna familjen. Istället var det provinsmyndigheten som pressade honom att ge bort åkermark till skogsbolagen. Regulo Licole hyser dessutom tvivel om företagets löfte om arbete åt byns invånare.

– Behövs arbetarna när träden är planterade? Redan nu får många sluta efter bara tre månader. De blir arga och då börjar skogsbränderna, ler Licole Macamula.

DEN STARKASTE KRITIKEN MOT SKOGBOLAGEN från landsbygdsbefolkningen rör varken miljö eller anställning. Enligt lagen måste byborna tillfrågas och samtycka till att mark avsätts för trädplantering.

Licole Macamula håller inte med om att lokala ledare drar fördel av situationen.

Foto: Johan Sävström

Virgilio Benesse, t.h. från miljöorganisationen Roads är bekymrad över att bolagen hugger ner gammal naturskog och att ädelträ och frukträd ersätts med gran eller eukalyptus.

Foto: Johan Sävström

– Det har inte gjorts. Vid fältbesök upptäckte vi att både regulos och bönder har en annan syn på saken, säger Mebuana Oche på UCA som är UNAC:s lokalavdelning i Lichinga.

Han berättar att en vanlig uppfattning bland bönder är att allt varit förutbestämt på högre ort. Provinsmyndigheten meddelade, utan att fråga om det var lämpligt, att utländska skogsinvesterare behövde mark att odla på. Regulos valde sedan ut vilka områden som kunde avvaras.

MEN DÄREFTER HAR UCA FÅTT KLAGOMÅL från bönder om att skogsbolag utökat sina planteringar utan att rådfråga de boende. Och i andra fall mutades de traditionella ledarna. Egentligen behöver det inte bli konflikt eftersom Niassa har gått om land som ingen använder.

– Men företagen vill ha mark i närheten av byarna där det finns både arbetskraft och befintlig infrastruktur, säger Oche.

Däri finns risken att bönder i framtiden måste söka sig allt längre bort från bebyggelse för att odla eftersom skogsbolag lagt beslag på marken. De människorna hamnar då utom räckhåll för statens tjänster såsom hälsovård och skolgång.

Ifjol gjorde landsbygdsutvecklingsorganisationen ORAM, *Organização Rural para Ajuda Mutua*, en omfattande studie över skogsinvesteringarna i Niassa. Generellt har samråd med lokalbefolkningen varit bristfälliga. I vissa fall har regulos sålt ut byinvånarens mark, men det är ändå företagets ansvar att se till att överläggningarna når alla som berörs.

De lokala myndigheterna beklagar i studien att Chikweti varit allra sämst på att involvera befolkningen och dessutom på-

börjat plantering utan att invänta de nödvändiga licenserna för arbetet. En följd av detta är att myndigheterna i Niassa har dålig koll på exakt var Chikweti är verksam i provinsen.

Chikweti och de andra skogsbolagen är å andra sidan trötta på den eviga väntan som moçambikisk byråkrati medför. Tid är pengar för bolagen och de sätter igång så fort de fått en bit mark godkänd av en regulo.

LIKNADE SLUTSATSER DROG EN SIDABESTÄLLD konsultrapport från oktober 2008. Men den betonar även sociala följder för människor på landsbygden i Niassa. En anställning med minimilön, och bara för ett par månader, medför ingen utveckling. Ofta går lönen till att handla de matvaror som bönderna tidigare odlade själva.

Ofta går lönen till att handla de matvaror som bönderna tidigare odlade själva.

Rapporten påpekar även en risk för ökade sociala klyftor på landsbygden. Detta eftersom främst personer med någon sorts position i lokalsamhället får de bättre jobben samt att dessa också har råd att på den egna machamban anställa daglönare som betalas i natura med varor. Trots besk kritik från flera håll är alla parter överens om att investeringar och arbetstillfällen behövs på landsbygden i Niassa.

– Vi är inte emot skogsbolagen, inte på något sätt. Men det måste skötas snyggt, med hänsyn till både människa och natur, fastslår Virgilio Benesse på Roads.

JOHAN SÄVSTRÖM
Lichinga, Niassav